УДК 343

Березовська Н. Л.,
кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права Національного університету «Одеська юридична академія»

КАРА В ТЕОРІЇ І ПРАКТИЦІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

Анотація. В статті розглядаються наукові позиції та матеріали судової діяльності, які розкривають значення кари. На основі дослідженого матеріалу встановлюється відношення до кари не як до цілі покарання, а як до його сутності.

Ключові слова: кара, сутність покарання, цілі покарання.

Постановка проблеми. Кримінальний кодекс України встановлює цілі покарання. Згідно з ч. 2 ст. 50 КК України покарання має на меті не тільки кару, а й виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами. У літературі майже одностайні судження щодо визнання цілями загальної і спеціальної превенції. Є розходження щодо визнання метою покарання виправлення. Але найбільша дискусія в науковому середовищі притаманна проблемі визнання кари сутністю чи однією із цілей покарання [1, с. 139].

Численні дослідження проблем цілей покарання породили величезну кількість теорій покарання, які умовно об'єднують у три групи: абсолютні теорії покарання (теорії відплати); відносні теорії покарання (теорії досягнення корисної мети); змішані теорії (поєднання двох перших). Від того, яка теорія виявиться домінуючою, який сенс в неї вкладається, залежить і законодавче закріплення цілей покарання.

Метою статті є висвітлення положень теорії і практики щодо визнання кари метою чи сутністю покарання.

Виклад основного матеріалу. У тлумачному словнику сучасної української мови кару розуміють як «суворе покарання, відплату за що-небудь; катування» [2, с. 421]. Кара – (здійснення на комусь якогось засуду) покарання, покута, (жорстока) розправа [3].

М.І. Бажанов, Н.А. Бєляєв, М.М. Ісаєв, І.І. Карпець, В.А. Ломако, В.Г. Смирнов, В.В. Сташис, П.П. Осипов, Б.С. Утєвський та деякі інші криміналісти вважали, що кара є метою покарання та обґрунтовували свою позицію тим, що покарання є актом відплати за вчинений злочин.

І.М. Рагімов вказував, що поняття кари може відповідати поняттю відплати [4, с. 17].

І.І. Карпець зазначав, що важко уявити собі застосування покарання без цілі покарати [5, с. 38; 6, с. 57].

А.А. Березовський вказує на кару як на ціль покарання, але не розкриває значення терміну «кара» [7, с. 609].

І.І. Митрофанов серед виправлення, спеціальної превенції (автор взагалі не зазначає загальну превенцію), виконання в цілому завдань Кримінального закону, вказує і на мету кари [8, с. 194].

Про «…відплату у формі кари…» як одну з цілей покарання вказують і інші автори [9, с. 93].

В.А. Ломако зазначав, що «кара як відплата засудженому за вчинене діяння» чітко визначена у ч. 2 ст. 50 КК України як мета покарання (правда, автор вважав кару і ознакою покарання, пояснюючи це тим, що «кара виступає в двох іпостасях, що перебувають у діалектичній єдності» [10, с. 190]).

Кару як одну із цілей покарання називали і ряд інших криміналістів [11, с. 37; 12; 13, с. 135; 14, с. 64].

А.Н. Павлушин додавав до цього «держава, застосовуючи покарання, поряд з іншими цілями, ставить і ціль справедливої кари» [15, с. 7-8].

Але така точка зору не видається вірною, так як кара – відплата за вчинене у минулому, і направлена в минуле, а мета – це те, що досягається в майбутньому.

Вважаємо, що законодавець не може застосовувати покарання заради завдання особі певних страждань, які полягають у обмеженні його прав та свобод. Обмеження прав і свобод повинне застосовуватися лише для досягнення таких цілей покарання, як виправлення злочинця та попередження вчинення нових злочинів засудженим та іншими особами. Ми згодні з І.С. Ноєм, що «кара – не самоціль покарання» та «… карати заради кари – безглуздо» [16, с. 29].

І практика йде шляхом визнання цілями покарання лише виправлення і попередження. Так, Черкаський районний суд Черкаської області у вироку зазначає про виправлення особи та запобігання вчиненню ним нових злочинів [17]. Таке ж формулювання цілей є і у вироках Воловецького районного суду Закарпатської області [18], Тальнівського районного суду Черкаської області [19], Роменського міськрайонного суду Сумської області [20], Великоберезнянського районного суду Закарпатської області [21], Новоукраїнського районного суду Кіровоградської області [22], Кролевецького районного суду Сумської області [23], Калуського міськрайонного суду Івано-Франківської області [24], Зарічного районного суду м. Суми [25], Краснодонського міськрайонного суду Луганської області [26], Снігурівського районного суду Миколаївської області [27], апеляційного суду Запорізької області [28] та ін.

Про виправлення і попередження зазначається і при узагальненні судової практики Верховним Судом України [29].

Звичайно, трапляються випадки, коли суд не акцентує уваги на досягненні цілей покарання. Так, Ковельський міськрайонний суд Волинської області [30] не вказує на цілі покарання. Або вказує на незазначені у законі цілі покарання. Так, Чаплинський районний суд Херсонської області [31], Маловисківський ра-

йонний суд Кіровоградської області [32], Ковельський міськрайсуд Волинської області [33], Крижопільський районний суд Вінницької області [34] та ін. вказали на перевиховання як ціль покарання.

Про таку ціль як кару не зазначається у проаналізованих нами вироках [35].

Тому, на наш погляд, є більш логічним визначення кари сутністю покарання [36, с. 362].

О.М. Омельчук, займаючись проблемою призначення покарання, зазначає також, що «суть покарання полягає в тому, що засуджений зазнає кари за вчинений злочин, тобто фактичних втрат і обмежень» [37, с. 344; 38, с. 330].

Покарання застосовується до винної особи саме заради досягнення стабілізації суспільних відносин, які були порушені в результаті вчинення злочину. А для цього не достатньо лише завдати у відповідь злочинцю певних моральних страждань та позбавлень аби відплатити йому за вчинений злочин. Цим суспільство не буде кращим за злочинця. Держава повинна піклуватися про виправлення такої особи, про попередження у майбутньому вчинення злочинів цією та іншими особами. Лише таким чином можна сподіватися на відновлення правопорядку.

Правильне вирішення порушеного питання, як уявляється, залежить від визначення основного змісту поняття кари. Якщо розуміти кару як будь-яке позбавлення чи обмеження прав і свобод злочинця, абстрагуючись від можливих відмінностей за характером, змістом або обсягом такого позбавлення чи обмеження, то очевидно, кара є властивістю будь-якого покарання. До прихильників визнання кари сутністю покарання належать М.П. Мелентьєв, А.С. Міхлін, С.В. Полубинська, Н.А. Стручков, М.Д. Шаргородський, В.А. Шкурко, І.В. Шмаров та ін., які вважають, що кара – це сутність покарання, яка виражається в позбавленні засуджених певних благ (матеріальних, вибору місця проживання, свободи пересування, вільного вибору кількості побачень з рідними та близькими тощо).

Отже, покарання є карою за вчинений винуватим злочин, так як за своїм змістом завжди пов'язане з застосуванням до засудженого по вироку суду певних страждань. Це необхідна властивість будь-якого покарання. Нерідко використовуються як синоніми терміни «покарання» і «кара».

М.Д. Шаргородський вказував: «Кара направлена в минуле, і вона у суспільному відношенні не має тому ніякої цінності. Спрямовані в майбутнє теорії, що керуються свідомим процесом суспільного розвитку, неминуче повинні відкинути кару як мету покарання» [39, с. 28], «покарання є кара тому, що воно: 1) призначається за вчинення діяння; 2) знаходиться у відповідності зі вчиненим діянням; 3) є примусом і спричиняє страждання» [40, с. 18].

На думку М.О. Бєляєва, «покарання – це кара за вчинення злочину,…без каральних елементів, міра, яка застосовується до правопорушників не є покаранням» [41, с. 64].

Т.А. Денисова вказує, що «покарання є карою (заходом примусу), який застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у вчинені злочину, і полягає в обмежені прав і свобод засудженого» [42, с. 61].

В.А. Шкурко зазначає, що «…кара є лише необхідною ознакою покарання, його неминучим засобом, а не ціллю» [43, с. 201].

Отже, кара, як сутність покарання, полягає в конкретному обмеженні прав і свобод засудженого. Обсяг кари диференційований в кожному покаранні в залежності від характеру і тяжкості злочину. Чим тяжчий злочин вчиняє особа, тим суворіше і покарання. Характер благ, якими обмежується засуджений у зв'язку із призначенням покарання, різний, і визначається якісною своєрідністю кожного окремого виду покарання.

Так, М.Д. Шаргородський писав: «Покарання є позбавленням злочинця певних приналежних йому благ і виражає негативну оцінку злочинця і його діяння державою. Покарання заподіює страждання тій особі, до якої воно застосовується. Саме ця властивість, будучи необхідною ознакою покарання, робить його карою» [39, с. 16].

Є.М. Вечерова також приходить до висновку, що сутністю покарання є кара [44, с. 95; 45, с. 29].

У КК України 1960 р., як відомо, поняття покарання не давалося, але були встановлені цілі покарання. Зазначалося, що покарання є не лише карою за вчинений злочин, але і має на меті виправлення, перевиховання засуджених у дусі чесного ставлення до праці, точного виконання законів, поваги до правил соціалістичного співжиття, а також попередження здійснення нових злочинів як засудженими, так і іншими особами. Тобто, кара визнавалася сутністю покарання.

Без кари, тобто без визначеного законом обмеження правового статусу засудженого, не може бути покарання.

Висновок. Таким чином, кара – це не відплата за вчинений злочин, а певні обмеження примусового характеру, що покликані сприяти досягненню мети виправлення злочинця а також загальної та спеціальної превенцій, тому не може значитись у законі серед цілей покарання.

Література:

1. Энциклопедия уголовного права. / под ред. В.Б. Малинина. – СПб: Издание профессора Малинина, 2007. – Т. 8: Уголовная ответственность и наказание. 798 с.
2. Тлумачний словник сучасної української мови/ Укладачі Л. П. Коврига, Т. В. Ковальова, В. Д. Пономаренко. / За ред. доктора філолог. наук, проф. В. С. Калашника. – Харків : Белкар-книга, 2005. – 800 с.
3. Полюга Л.М. Словник синонімів української мови. – 3-е вид. – К.: Довіра. 2007. – 477 с.
4. Рагимов И.М. Философия наказания и проблемы его назначения. – Баку: Дипломат, 1998. – 126 с.
5. Карпец И.И. Индивидуализация наказания в советском уголовном праве. – М.: Госюриздат, 1961. – 152 с.
6. Карпец И.И. Наказание. Социальные, правовые и криминологические проблемы / И.И. Карпец. – М.: Юридическая литература, 1973. – 287 с.
7. Березовський А.А. Зміст покарання як заходу кримінально-правового впливу // Правове життя сучасної України: тези доп. Міжнародної наукової конференції професорсько-викладацького і аспірантського складу / Відп. ред. д-р юрид. наук.

проф. Ю.М. Оборотов // Одеська національна юридична академія. – О.: Фенікс, 2009. – С. 608-609.
8. Митрофанов І.І. Система покарань у механізмі реалізації кримінальної відповідальності. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія:юриспруденція. Зб. наук. праць. Вип.5. О.: Фенікс, 2013. – С. 194-198.
9. Житнигор Б.С. Сравнительный анализ родственных уголовно-правовых систем России, Украины и уголовного законодательства государства Израиль: Монография. – Кн.2 /Научн. Рук. Л.В. Багрий-Шахматов. – Тирасполь: ТФ МАУП-МАРКИС, 2003. – 180с.
10. Кримінальний кодекс України: наук.-практичний коментар / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, С.Б. Гавриш та ін.; За заг. Ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. – 1196 с.
11. Смирнов В. Г. Функции советского уголовного права. – Л. : Изд-во. ЛГУ, 1965. – 188 с.
12. Беляев Н. А. Цели наказания и средства их достижения. – Л., 1963. – 186 с.
13. Советское уголовное право. Общая и особенная части : учебник / [Демидов Ю. А., Загородников Н. И., Кириченко В. Ф., Якубович М. И.] ; под ред. В. Д. Меньшагина. – М.: Госюриздат, 1962. – 479 с.
14. Келина С. Г. Учебно-методические указания по изучению общей части советского уголовного права / С. Г. Келина; отв. ред. М. А. Шнейдер. – М., 1963. – 84 с.
15. Павлушин А. Н. О целях наказания в советском уголовном праве // Цели уголовного наказания : учебно-метод. материалы по итогам меж кафедр. теорет. семинара, сост. в дек. 1989 г. / под ред. В. А. Елеонского ; Рязанская высшая школа МВД СССР, Кафедра уголовного права. – Рязань, 1990. – С. 7-8.
16. Ной И.С. Вопросы теории наказания в советском уголовном праве. – Саратов: Изд-во Саратовского ун-та, 1962. – 157с.
17. Архів Черкаського районного суду Черкаської області. Кримінальна справа № 1-163/11/2012 р.
18. Архів Воловецького районного суду Закарпатської області. Кримінальна справа № 300/751/13-к/2013 р.
19. Архів Тальнівського районного суду Черкаської області. Кримінальні справи № 1-127/12 р. та № 704/36/13- к р./2013 р.
20. Архів Роменського міськрайонного суду Сумської області. Кримінальна справа № 1-160/11/2011 р.
21. Архів Великоберезнянського районного суду Закарпатської області. Кримінальна справа № 298/903/13-к/2013 р.
22. Архів Новоукраїнського районного суду Кіровоградської області. Кримінальна справа № 1-217/11 р./2011 р.
23. Архів Кролевецького районного суду Сумської області. Кримінальна справа № 1809/1354/2012 р., 1/1809/103/2012 р.
24. Архів Калуського міськрайонного суду Івано-Франківської області. Кримінальна справа № 1-246/2009 р.
25. Архів Зарічного районного суду м. Суми. Кримінальна справа № 1805/11622/2012, провадження № 1/1805/543/2012 р.
26. Архів Краснодонського міськрайонного суду Луганської області. Кримінальна справа № 412/4276/13-к/ 2013 р.
27. Архів Снігурівського районного суду Миколаївської області. Провадження №1/1422/99/2012 р.
28. Архів апеляційного суду Запорізької області. Кримінальна справа № № 11-57/2010 р.
29. Судова практика у справах про злочини неповнолітніх і втягнення їх у злочинну діяльність// http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/3adf2d0e52f68d76c2256c080037bac9/2279ace32118fde9c22576070039bc38?OpenDocument
30. Архів Ковельського міськрайонного суду Волинської області. Кримінальна справа № 159/1247/13-к. Провадження № 1-кп/159/69/2013 р.
31. Архів Чаплинського районного суду Херсонської області. Кримінальні справи № 1-204/2011 р., № 1-151/12 та № 1-83/2012 р.
32. Архів Маловисківського районного суду Кіровоградської області. Кримінальна справа № 1-108/2008 р.
33. Архів Ковельського міськрайонного суду Волинської області. Кримінальна справа №: 1-111/2011 р.
34. Архів Крижопільського районного суду Вінницької області. Кримінальна справа № 1-51/2009 р.
35. Єдиний державний реєстр судових рішень //http://www.reyestr.court.gov.ua
36. Березовська Н.Л. Цілі покарання неповнолітніх // Правове життя сучасної України : тези доп. Всеукр. наук. конф. "Правове життя сучасної України" / Відп. ред. д-р юрид. наук, проф. Юрій Миколайович Оборотов // Одеська національна юридична академія. – О. : Фенікс, 2008. – С. 361-363.
37. Омельчук О.М. До питання про загальні засади призначення покарання // Університетські наукові записки, 2007. – № 2 (22). – 344-348 с.
38. Омельчук О.М. Проблеми законодавчого регулювання призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом // Університетські наукові записки, 2006. – № 3-4 (19-20). – 330-333 с.
39. Шаргородский М. Д. Наказание, его цели и эффективность / Ленингр. гос. ун-т им. А. А. Жданова. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1973. – 160 с.
40. Шаргородський М.Д. Наказание по уголовному праву. – Ч. 2 (Наказание по советскому уголовному праву) / М.Д. Шаргородский. – М.: Госюриздат, 1958. – 239 с.
41. Беляев Н.А. Уголовно-правовая политика и пути ее реализации / Н.А. Беляев. – Л.: ЛГУ, 1986. – 175 с.
42. Денисова Т.А. Кримінально-правовий, кримінологічний та кримінально-виконавчий аналіз: Монографія. – Запоріжжя: КПУ, 2007. – 340 с.
43. Уголовное право БССР. Часть Общая / под. Общей ред. И.И. Горелина и И.С.Тишкевича, Мн., «Вішєйш. Школа», 1973. – 368 с.
44. Вечерова Є.М. Покарання, кара та кримінально-правовий вплив: питання співвідношення // Південноукраїнський правничий часопис. – 2008. – № 4. – С. 94-96.
45. Вечерова Е. Н. Некарательное уголовно-правовое воздействие на несовершеннолетних: аналитический дискурс : монография. – Николаев: «ИЛИОН», 2012. – 323 с.

Березовская Н.Л. Кара в теории и практике уголовного права

Аннотация. В статье рассматриваются научные позиции и материалы судебной деятельности, раскрывающие значение кары. На основании исследованного материала устанавливается отношение к каре не как к цели наказания, а как к его сущности.

Ключевые слова: наказание, сущность наказания, цели наказания.

Berezovska N. Penalty in the theory and practice of criminal law

Summary. The article discusses research position and contributions of judicial activity, revealing the importance penalty. Based on materials research related to the set penalty goals not as punishment but as to its nature.

Key words: punishment, the nature of punishment, penalty goals.